

ПЕРСПЕКТИВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ

PROSPECTS FOR LEGALISING EUTHANASIA IN UKRAINE: CONSTITUTIONAL ISSUES

Даниленко П.О., аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті досліджується проблема легалізації евтаназії в Україні як суперечливого соціально-правового явища, що посягає на найвищу конституційну цінність – право на життя. Метою статті є комплексне дослідження доцільності евтаназії та подальшої законодавчої розробки і практичної реалізації в Україні. Аналізуються правові аспекти регулювання евтаназії, зокрема положення Конституції України, Цивільного кодексу та Кримінального кодексу України, які забороняють позбавлення життя навіть за згодою особи. Розглядаються історичні передумови виникнення поняття евтаназії, його сучасні трактування та класифікація (добровільна, недобровільна, примусова, соціальна). Автор пропонує власне визначення евтаназії як свідомої діяльності медичного працівника, яка спрямована на припинення життя безнадійно хворого, з метою припинення нестерпних страждань, викликаних термінальною стадією невиліковної хвороби, у відповідь на наполегливе та неодноразове прохання хворого, обов'язково підтверджуючи це письмово та завіривши нотаріально. Доводиться необхідність чіткого відмежування евтаназії від злочинів, таких як умисне вбивство (стаття 115 КК України) чи сприяння самогубству (стаття 120 КК України). У статті автор зазначає, на основі анонімного онлайн – опитування «Щодо легалізації евтаназії в Україні», що більшість респондентів підтримують легалізацію евтаназії в Україні за умови термінальної стадії невиліковної хвороби, нестерпного фізичного болю хворого та його письмової згоди. У висновку обґрунтовується доцільність легалізації евтаназії в Україні з урахуванням гарантій гуманності, добровільності та захисту від зловживань. Обґрунтовано необхідність конституційної реформи для легалізації евтаназії через зміну тлумачення статті 27 Конституції України. Стаття містить критичний аналіз існуючих нормативно-правових актів та пропозицій щодо їх удосконалення, що робить її актуальною для розвитку законодавства у сфері легалізації евтаназії в Україні.

Ключові слова: евтаназія, Конституція України, легалізація, права людини, право на життя.

The article examines the issue of legalization of euthanasia in Ukraine as a controversial social and legal phenomenon that encroaches on the highest constitutional value – the right to life. The purpose of the article is to provide a comprehensive study of the feasibility of euthanasia and its further legislative development and practical implementation in Ukraine. The author analyzes the legal aspects of euthanasia regulation, in particular, the provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code and the Criminal Code of Ukraine which prohibit the deprivation of life even with the consent of a person. The author examines the historical background of the concept of euthanasia, its modern interpretation and classification (voluntary, involuntary, compulsory, social). The author offers his own definition of euthanasia as a conscious activity of a medical professional aimed at ending the life of a terminally ill patient, with the aim of ending the unbearable suffering caused by the terminal stage of an incurable disease, in response to the patient's persistent and repeated request, which must be confirmed in writing and notarized. The author argues for a clear distinction between euthanasia and crimes such as premeditated murder (Article 115 of the Criminal Code of Ukraine) or assisted suicide (Article 120 of the Criminal Code of Ukraine). In the article, the author notes, based on an anonymous online survey "On the Legalization of Euthanasia in Ukraine", that the majority of respondents support the legalization of euthanasia in Ukraine, provided that the patient has a terminal illness, unbearable physical pain and written consent. The article concludes with the expediency of legalizing euthanasia in Ukraine, taking into account the guarantees of humanity, voluntariness and protection against abuse. The author substantiates the need for constitutional reform to legalize euthanasia by changing the interpretation of Article 27 of the Constitution of Ukraine. The article contains a critical analysis of the existing legal acts and proposals for their improvement, which makes it relevant for the development of legislation in the field of legalization of euthanasia in Ukraine.

Key words: euthanasia, Constitution of Ukraine, legalization, human rights, right to life.

Постановка проблеми. Життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, яке зумовлене самим еством людини і знаходиться на вершині плеяди соціальних цінностей.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, та інших людей від протиправних посягань» стаття 27 Конституції України [1]. Право на життя гарантується і п. 1, 2, 4 ст. 281 ЦК України: «Фізична особа має невід'ємне право на життя. Фізична особа має абсолютне право на життя. Жоден індивід не може бути навмисно позбавлений життя, і відповідні клопотання не підлягають задоволенню [2]. Стрімкий розвиток дискусій навколо права на смерть та евтаназії у глобальному масштабі чітко демонструє актуальність та зростаючий інтерес до цієї теми. Дискусійний характер цієї теми обумовлений тим, що евтаназія посягає на найвищу соціальну цінність – життя індивіда, в національному законодавстві не сформовано одностайного погляду на доцільність та необхідність існування інституту евтаназії в сучасному суспільстві.

Дослідження проблематики евтаназії несе міждисциплінарний характер. Для кримінального права питання її узаконення ставить низку надзвичайно важливих викликів. Серед них – чітке розмежування з навмисним позбавленням життя чи підбурюванням до самогубства, зважаючи на те, що на сьогодні евтаназія в Україні карається законом.

Саме цим і пояснюється надзвичайний інтерес до евтаназії, яку можна назвати однією із найбільш спірних і невирішених юридичних проблем сучасності.

Мета дослідження полягає у комплексному дослідженні доцільності евтаназії та подальшої законодавчої розробки і практичної реалізації в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Правові аспекти регламентації евтаназії в Україні аналізують чимало вітчизняних, зазначимо деяких: Н. Борисевич, Є. Стрельцов, Ю. Усманов, А. Тимошук, С. Хімченко, Р. Стефанчука та інші.

Виклад основного матеріалу. Варто розпочати з того, що являється евтаназією загалом. Евтаназія – слово грецького походження в перекладі на українську мову означає «легка смерть». Вперше цей термін з'явився завдяки Ф. Бекону, який досліджував його в своєму творі «Про гідність та примноження наук», виданому у 1605 році [3, с. 119]. Варто зазначити, що Бекон під поняттям «евтаназія» мав на увазі зовсім не умертвіння хворого, викликане співчуттям, а скоріше забезпечення дієвого знеболення, щоб позбавити людину від страждань. Головна думка Бекона полягала в тому, щоб лікар не віддалявся від безнадійно хворого, а залишався поруч до останніх днів його життя, полегшуючи страждання пацієнта. Тому досить складно говорити про Ф. Бекона як про основоположника евтаназії в яку вкладають теперішній зміст.

Р. Стефанчук стверджує, що евтаназія – це свідомий та навмисний акт медичного працівника, який передбачає припинення нестерпних фізичних або психічних страждань пацієнта. Ця дія виконується виключно на підставі багаторазового та чіткого бажання пацієнта або його офіційного представника, які отримали повну, об'єктивну та своєчасну інформацію про всі наслідки такого втручання. Головна мета – полегшення страждань, що, в кінцевому підсумку, призводить до смерті пацієнта [4, с. 305].

Зазначимо, основні ознаками поняття евтаназії, такі як: хворий повинен відчувати не припиняючи, невиносимі страждання, викликані невиліковною хворобою; евтаназія здійснюється медичним працівником у формі дії або бездіяльності, усвідомлено з передбаченням наслідків таких дій; пацієнт повинен наполегливо і декілька разів виразити своє бажання піти з життя, або якщо він не в змозі явно виразити свою волю, то прохання повинне виходити від його близьких родичів; єдиною метою здійснення евтаназії є припинення страждань хворого; наслідком застосування даної процедури є смерть пацієнта.

За наміром волі виділяють: добровільну, недобровільну, примусову та соціальну евтаназію:

а) *добровільна*: евтаназія здійснюється свідомій людині на її прохання;

б) *недобровільна*: хворий через свій важкий стан не може висловити прохання про евтаназію, тому таке прохання висловлюється законним представником хворого;

в) *примусова* евтаназія – умертвіння наперекір волі хворого, всупереч його бажанню. Цей вид евтаназії кваліфікують як злочин проти людства і до медицини він має тільки формальне відношення;

г) *соціальна* евтаназія – рішення позбавити когось життя залежить вже не від окремої особи, а від суспільства, яке виходить із міркувань, що кошти, необхідні для лікування безнадійно хворих дорогими препаратами, внаслідок евтаназії будуть збережені для лікування тих хворих, які після одужання зможуть повернутися до нормальної робочої діяльності [5, с. 27].

Аналізуючи характерні для евтаназії ознаки, пропонуємо власне визначення даного поняття. Під евтаназією, на нашу думку, слід розуміти свідому діяльність медичного працівника, яка спрямована на припинення життя безнадійно хворого, з метою припинення нестерпних страждань, викликаних термінальною стадією невиліковної хвороби, у відповідь на наполегливе та неодноразове прохання хворого, обов'язково підтверджуючи це письмово та завіривши нотаріально.

Україна є першою у світі за темпами вмирання населення, 5 мільйонів українців не стало за останні півтора десяти років і оця «надсмертність» притаманна людям працездатного віку [6]. Зазначимо статистичну інформацію щодо смертності населення України в період 2019–2024 роки (рис. 1).

Рис. 1. Статистична інформація щодо смертності населення України в період 2019–2024 роки

Проаналізувавши статистичну інформацію, зазначимо зменшення смертності. Якщо порівняти довоєнний період (2021 рік) та воєнний період (2022–2024 роки) то кількість смертей зменшилась в середньому на 5%.

Відтак, положення кримінального права надають чітку вказівку стосовно допустимості спричинення смерті особі з жалю до неї або на її вимогу чи за згодою з її боку. Такі дії кваліфікуються зазвичай як «просте» умисне вбивство за ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [7]. Натомість, схильність до самогубства чи сприяння такому кваліфікується як доведення до суїциду, відповідно до статті 120 Кримінального кодексу України. Одночасно, медичні працівники зобов'язані утримуватися від здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Зазначимо, що для реалізації процедури легалізації евтаназії, потрібно: відділити евтаназію від умисного вбивства – для цього необхідно прийняти зміни до КК України.

Як зауважив, Конституційний Суд України, що з метою забезпечення гарантування невід'ємності права кожної людини на життя та дотримання засад поваги до її гідності, тлумачити конституційне право за ст. 27 Конституції України можна лише у вузькому розумінні як право на безпечне існування, захищене від посягань ззовні, а його конституційне забезпечення, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на такій засаді, що винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами [8].

Тобто розширене тлумачення права на життя як права, що включає можливість людини цим життям розпоряджатися та у виключних випадках мати право вимагати надання допомоги задля реалізації такого прагнення, в Україні не допускається і аби евтаназія могла стати законною процедурою на території України в першу чергу необхідно вирішити це питання на конституційному рівні. Загалом це можливо наразі в умовах воєнного стану тільки одним шляхом: змінити юридичну позицію Конституційного Суду і застосувати широкий підхід під час нового тлумачення ст. 27 Конституції, що дозволяє зробити ч. 2 ст. 92 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» [9].

Легалізація евтаназії зумовлює необхідність конкретного окреслення правил доступу до цієї процедури та механізму її реалізації, що зобов'язує законодавців до правового закріплення усіх необхідних умов для її легального функціонування. Скажімо, при формуванні вичерпного переліку підстав для евтаназії, можна акцентувати увагу не на переліку конкретних життєвих ситуацій, а на обставинах їх виникнення та наслідках для особистості – складових умовах, наявності яких принижує людську гідність, робить існування нестерпним, унеможливує самостійне припинення життя шляхом самогубства, але водночас не позбавляє особи здатності до ясного мислення та свідомого вибору, отже, допускає медичне припинення життя за її ініціативою. Це свідчить про те, що право на смерть має враховувати вимоги поваги до людської гідності та її права на життя, уникнути можливості його двозначного тлумачення у злочинних цілях. Право на смерть повинно передбачати можливість у виняткових випадках залучення спеціально уповноважених осіб – медичних працівників відповідного профілю та кваліфікації, які могли б, застосовуючи медичні препарати, надати допомогу людині, що висловлює бажання прискорити свою біологічну смерть, найбільш безболісним та гуманним способом.

Також, нами було проведено анонімне онлайн-опитування щодо необхідності легалізації евтаназії в нашій державі [10].

Розглянемо відповідь респондентів на питання «Як ви ставитесь до легалізації евтаназії в Україні (рис. 2).

Як ви ставитесь до легалізації евтаназії в Україні?
28 відповідей

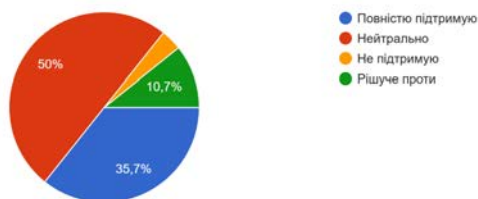

Рис. 2. Ставлення населення до легалізації евтаназії в Україні

Зауважимо, що більшість осіб підтримують легалізацію евтаназії у нашій державі.

Також, цікавою відповіддю на питання «За яких умов, на вашу думку, евтаназія має бути дозволена». Більшість респондентів, зазначило, що: термінальна стадія невиліковної хвороби – 79%; нестерпний фізичний біль – 43% та виключно за згодою пацієнта-75% (рис. 3).

За яких умов, на вашу думку, евтаназія має бути дозволена?
28 відповідей

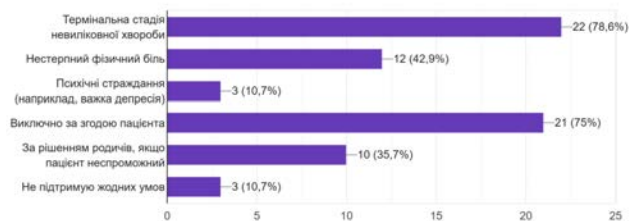

Рис. 3. Умови за яких має бути дозволена евтаназія

Проаналізувавши законодавство та погляди населення щодо даної проблематики, вважаємо, що евтаназія потребує легалізації, оскільки найгуманнішим, що суспіль-

ство може дати невиліковно хворому, який страждає від нестерпної болі й усвідомлює невідворотність власної смерті в короткостроковій перспективі, та у зв'язку з чим не виправдано витрачаються істотні матеріальні ресурси, є можливість обрати швидку і безболісну смерть.

Висновки. Враховуючи проведені дослідження щодо проблеми легалізації евтаназії в Україні дозволяє сформулювати низку важливих висновків. Евтаназія залишається однією з найбільш дискусійних юридичних та етичних проблем сучасності. Вона зачіпає основоположні права людини, зокрема право на життя, яке є найвищою соціальною цінністю, закріпленою в Конституції України. Водночас існує підвищений суспільний інтерес до питання легалізації евтаназії, що підтверджується результатами анонімного онлайн-опитування.

Аналіз законодавства України свідчить, що на даний момент евтаназія в країні заборонена та криміналізована, що узгоджується з існуючою конституційною доктриною щодо невід'ємності права на життя. Результати проведених соціологічних досліджень показують, що більшість населення України підтримує легалізацію евтаназії, особливо в разі термінальних стадій невиліковних хвороб та нестерпного фізичного болю. Це свідчить про необхідність подальшого обговорення питання на державному рівні з метою формування відповідної законодавчої бази, яка враховувала б як гуманітарні, так і правові аспекти.

У зв'язку з цим пропонується переглянути правову позицію України щодо евтаназії, зокрема розробити чіткі законодавчі механізми, які відмежовували б її від умисного вбивства та самогубства. Також, доцільно запровадити суворий контроль та визначити чіткі підстави для здійснення евтаназії, такі як добровільність, усвідомленість рішення пацієнта та його підтвердження в письмовій формі.

Зауважимо, що процедура легалізації евтаназії потребує подальшого всебічного дослідження, а також розробки правових норм, які б забезпечували дотримання принципів гуманності та поваги до людської гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 27.03.2025).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 27.03.2025).
3. Грицишина, М. В. (2022). Складники гносеологічної концепції ф. бекона: учення про ідолів розуму, шляхи пізнання та класифікація людських пізнань. *Культурологічний альманах*, (3), 2022. С. 118–124. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.16>
4. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К.: КНТ, 2008. 625 с.
5. Анікіна, Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. *Форум права* 3. 2009. С. 25–34.
6. Статистика щодо кількості померлих в Україні на 2024 рік. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6> (дата звернення 28.03.2025).
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.03.2025).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбач від 29.12.1999 № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 28.03.2025).
9. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 28.03.2025).
10. Анонімне онлайн – опитування «Щодо необхідності легалізації евтаназії». URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeEPILcYzWztygn7L9SDCQphwva5vKQTbe1hOE7In81zmthBg/viewform?usp=header> (дата звернення: 29.03.2025).